

สรุปผลการวิจัย

คำว่า “ปัตตานี” ในอดีตมีความหมายกว้างกว่าในปัจจุบัน ดินแดนปัตตานีในอดีตจะหมายรวมถึงดินแดนซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางอำเภอในจังหวัดสงขลา ปัจจุบัน คือ อำเภอจะนะ อำเภอนาหวี อำเภอเทพาและสะบ้าย้อย ในบริเวณพื้นที่ดังกล่าวประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวมลายูที่นับถือศาสนาอิสลาม หรือที่เรียกว่า “มุสลิม” โดยมีแนวทางการยึดมั่นในแนวทาง ของอะฮ์ลิซซุนนะฮ์ วัลญามาอะฮ์ มีมัสฮัดชาฟีอีย์เป็นแนวทางหลักปฏิบัติ

การศึกษาที่ปัตตานีจะมุ่งเน้นการศึกษาที่เกี่ยวกับ “ฟิรฎูฮีน” และ “ฟิรฎูกีฟายะฮ์” เริ่มต้นจากสถาบันการศึกษาที่เรียกว่า “กุดตาบ” และ “ปอเนาะ” โดยอาศัย “กิตาบบยารี” ที่เขียนขึ้นโดยบรรดาอุลามาอ์ที่ชื่อเสียง เช่น เซค ดาวูด บิน อับดุลลอฮ์ อัล-พะฎอนี เซค ไชนัลอาบีดีน เป็นต้น วิชาที่สอนได้แก่ วิชา ฟิกฮ์ เตาฮีด ตะฮะวูฟ ตัฟซีร และวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักศาสนา

หลังจากปัตตานีตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทยในปี ค.ศ. 1816 ประเทศไทยได้จัดระเบียบการปกครองใหม่โดยใช้ระบบ “แยกแล้วปกครอง” มาแทนที่โดยแบ่งปัตตานีเป็นหัวเมืองเล็ก ๆ เรียกว่า “บริเวณเจ็ดหัวเมือง” จนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้เปลี่ยนเป็นระบบ “มณฑลเทศาภิบาล” แต่อย่างไรก็ตามจากนโยบายการปกครองแบบ “รัฐนิยม” ที่ต้องการพัฒนาประเทศสู่ความเป็นอารยธรรมของจอมพล. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น (ค.ศ. 1938) ทำให้เกิดความไม่พึงพอใจแก่ชาวมลายูปัตตานีเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากนโยบายบางประการได้ขัดกับหลักการของศาสนาอิสลามอันเป็นศาสนาที่ชาวมลายูปัตตานีส่วนใหญ่ นับถือ จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดการต่อต้านขึ้นโดยมีบรรดาผู้นำทางสังคมและศาสนาเป็นแกนนำเพื่อเรียกร้องสิทธิบางประการที่ควรจะได้รับ การต่อต้านดังกล่าวยิ่งเพิ่มความรุนแรงขึ้นจนกระทั่งถึงกู้อับดุลกาเดร์ กอมารุดดีนซึ่งเป็นผู้ปกครองปัตตานีคนสุดท้ายพร้อมกับครอบครัวต้องลี้ภัยไปยังกลันตันที่เป็นเสมือนเมืองพี่เมืองน้องกับปัตตานีในสมัยนั้น

เต็งกูมะฮฺมุด มะไฮยิดดีนเป็นบุตรคนหนึ่งของเต็งกูอับดุลกาเดร์ กอมารุดดีน ได้รับการศึกษาครั้งแรกที่โรงเรียนของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาอิสลามที่ โกตาบารู กลันตันเป็นเวลา 2 ปี เนื่องจากบิดาท่านต้องการให้ท่านได้รับการศึกษาภาษาไทย จากนั้นท่านจึงเข้ารับการศึกษาต่อที่โรงเรียนรอยัลอิสลามิซซัดยฺ กรุงเทพา ท่านได้ศึกษาในสถาบันแห่งนี้เป็นเวลา 3 ปี แต่ด้วยเหตุการณ์ทางการเมืองของประเทศไทยในสมัยนั้นไม่สงบ ทำให้บิดาท่านต้องลี้ภัยยังกลันตัน หลังจากนั้นท่านจำเป็นต้องย้ายกลับไปศึกษาต่อที่โรงเรียนรัฐบาลอังกฤษที่ปีนัง และระหว่างปี ค.ศ. 1925-1929 ท่านได้เข้ารับการการศึกษาต่อที่ปีนัง ฟรี สกูล จนกระทั่งสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลาย

หลังจากจบการศึกษาท่านได้กลับมาอาศัยกับครอบครัวพร้อมกับประกอบธุรกิจที่กลันตัน ด้วยการเปิดร้านค้าในตัวเมืองโกตาบารู แต่ไม่นานท่านก็ได้รับการขอร้องจากฝ่ายรัฐบาลกลันตันให้รับตำแหน่งเป็นผู้ตรวจสอบด้านการศึกษาของกลันตัน หลังจากนั้นท่านได้รับตำแหน่งเป็นศึกษานิเทศก์

โรงเรียนมลายูแห่งกลันตัน แต่ด้วยจิตใจที่ฝึกฝนทางด้านการเมือง ดังนั้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้นท่านจึงได้สมัครเป็นสมาชิกกองกำลังอาสาสมัครกลันตันร่วมต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่กับทหารอังกฤษ เพื่อต่อต้านญี่ปุ่นในดินแดนมลายูจนกระทั่งต้องลี้ภัยพร้อมทหารอังกฤษไปยังประเทศสิงคโปร์และสู่ประเทศอินเดีย จากความเก่งกล้าสามารถของเต็งกูมะฮมูด มะไฮยิดดิน ทำให้ได้รับความไว้วางใจจากเจ้าหน้าที่ระดับสูงประเทศอังกฤษ และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าฝ่ายมลายูในตำแหน่ง “Major” ของกองกำลัง 136 และเป็นผู้กระจายเสียงในสถานีวิทยุกระจายเสียงใต้ดินของอังกฤษที่อินเดียเพื่อทำการกระจายเสียงสู่ดินแดนมลายู

ในกองกำลัง 136 ท่านมีหน้าที่รวบรวมชาวมลายูจากดินแดนต่าง ๆ เพื่อฝึกฝนด้านการทหารเพื่อช่วยเหลือประเทศอังกฤษในการต่อสู้กับประเทศญี่ปุ่นครั้งต่อไป ในขณะที่เดียวกันได้เตรียมตัวด้านการทหารเพื่อดินแดนมลายูด้วย ทั้งนี้เนื่องจากท่านมีความใฝ่ฝันที่จะช่วยเหลือชาวมลายูปัตตานีที่กำลังได้รับความเดือดร้อนจากการปกครองของประเทศไทย ท่านได้เรียกร้องการสนับสนุนจากประเทศอังกฤษในการปลดปล่อยดินแดนมลายูตามที่ประเทศอังกฤษได้สัญญาไว้ แต่ท่านต้องผิดหวังเนื่องจากประเทศอังกฤษได้ละเลยต่อสัญญา ดังนั้นเมื่อสงครามยุติลง ท่านจึงเดินทางกลับมายังกลันตันและวางแผนการต่อสู้เพื่อดินแดนมลายูด้วยตนเองโดยการเข้าร่วมในองค์กรกัมปาร์ แต่สุดท้ายเมื่อองค์กรกัมปาร์ถูกสั่งห้ามเคลื่อนไหว พร้อมกับการเสียชีวิตของหะยีสุหลงทำให้องค์กรกัมปาร์ยุติไปด้วย

แม้ท่านจะเสียชีวิตในขณะที่ยังหนุ่มแต่ท่านมีผลงานเป็นมรดกแก่อนุชนรุ่นหลังไว้มากมาย ทั้งผลงานที่เป็นแนวคิด กิจกรรมทางด้านสังคม การศึกษาและการเมืองการปกครอง ผลงานของท่านได้กลายเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีอิทธิพลทำให้สังคมชาวมลายูปัตตานีพัฒนาไปสู่ความเจริญก้าวหน้าและรุ่งเรืองต่อมา เนื่องด้วยท่านได้สร้างผลงานไว้มากมายที่กลันตันอิทธิพลของผลงานเหล่านั้นจึงมีอาจเห็นเป็นรูปธรรม ทำให้ผลงานของท่านลบลบเลื่อนไปจากหน้าประวัติศาสตร์ปัตตานี แต่หากวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งแล้วท่านมีคุณูปการแก่ชาวมลายูปัตตานีไว้มากมาย

การประกอบธุรกิจของท่าน ท่านได้เปิดร้านค้าหรือเปิดบริการแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบของรีสอร์ท เหล่านี้เป็นปัจจัยหนึ่งให้ท่านมีโอกาสดูแลเรียนรู้และสัมผัสกับชีวิตจริงของสภาพชาวมลายูที่มีสภาพเศรษฐกิจตกต่ำ ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน เกิดช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวย ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยประการแรก คือ เกิดจากการยึดถือกับแนวความเชื่อที่ไม่ถูกต้องของชาวมลายูเอง ประการที่สอง เกิดจากผลกระทบจากสงครามมหาเอเชียบูรพา เนื่องจากดินแดนในแถบแหลมมลายูเป็นเส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่นสู่ดินแดนอื่น ๆ ทำให้เรือกสวนไร่นาและสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านเกิดความเสียหาย ประการที่สาม เกิดจากการแสวงหาผลประโยชน์ของประเทศผู้ล่าอาณานิคมที่ไม่มีการส่งเสริมให้ประกอบอาชีพอื่นนอกจากอาชีพที่ฝ่ายตนได้รับผลประโยชน์เท่านั้น คือ การประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวมลายู

จากปัญหาดังกล่าว เต็งกูมะฮมูด มะไฮยิดดินได้แก้ปัญหาเพื่อพัฒนาสภาพสังคมของชาวมลายูด้วยการเป็นแบบอย่างในการยกเลิกรูานันดร “เต็งกู” ของตนเอง เพื่อเป็นการหล่อหลอมแนวความคิดที่ผิดให้หมดไป นอกจากนั้นท่านได้ทำตัวเป็นแบบอย่างด้านการประกอบอาชีพให้ชาวมลายูได้เรียนรู้ประสบการณ์และเปิดโลกทัศน์ทางด้านการประกอบอาชีพให้กว้างขึ้น

จากประสบการณ์ทางการศึกษาของเต็งกมุขมุด มะไฮยิตดินทั้งทางด้านภาษาไทย และภาษาอังกฤษ กอปรกับเป็นคนที่มีความคิดที่เฉลียวฉลาดนั้นทำให้ท่านได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาลกลันตันให้รับตำแหน่ง “ศึกษานิเทศก์โรงเรียนมลายูกลันตัน” จุดนี้ทำให้ท่านได้มีโอกาสพัฒนาสังคมชาวมลายูทางการศึกษาอย่างเต็มที่ ท่านได้ปฏิรูปและบูรณาการการศึกษากลันตันด้วยการผสมผสานการศึกษา “ระบบอังกฤษ” และ “ระบบปอเนาะ” เข้าด้วยกันจนกลายเป็นการศึกษาระบบที่เรียกว่า “ซีกูลอะฮ์” หรือโรงเรียน โดยที่ระบบโรงเรียนดังกล่าวไม่ขัดกับเจตนารมณ์เดิมของการศึกษาชาวมลายู ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้ชาวมลายูเห็นถึงความสำคัญของการศึกษา จึงนำไปสู่การเปิดโรงเรียนต่าง ๆ เช่น โรงเรียนไชนับ อิงลิช สกูล และอิสมาอิล อิงลิช สกูล

หลังจากนั้นการเข้าสู่วงการทางการเมืองทำให้ท่านเป็นที่รู้จักในนามนักต่อสู้เพื่อดินแดนมาตุภูมิปัตตานี เพื่อปลดปล่อยความทุกข์ยากที่ชาวมลายูได้รับจากการปกครองของประเทศไทยในสมัยนั้น การเข้าร่วมในกองกำลัง 136 เป็นการสานฝันของท่านในการต่อสู้เพื่อปัตตานีด้วยสัญญาจากประเทศอังกฤษที่พร้อมจะให้ความช่วยเหลือหลังจากสงครามเสร็จสิ้นลง แต่ความฝันของท่านไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากการละเลยต่อสัญญาของฝ่ายอังกฤษ ถึงกระนั้นก็ตามท่านก็ได้สานฝันใหม่โดยการเข้าร่วมในองค์กรกัมปาร์และการแสดงบทบาทการต่อสู้ในรูปแบบสันติวิธี โดยมี หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์เป็นนักต่อสู้ร่วมอุดมการณ์กับท่านตลอดมาจนกระทั่งองค์กรกัมปาร์ถูกสั่งห้ามปฏิบัติการเคลื่อนไหวภายหลังการจากไปของท่านและหะยีสุหลง

แม้การจากไปของท่านที่ไม่มีวันกลับมาแต่สิ่งที่ท่านได้กระทำไว้ยังมีให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ได้เห็น ได้สัมผัส ได้ศึกษาและเก็บเอาไว้เป็นอุทาหรณ์ต่อไปด้วยการศึกษาถึงชีวประวัติและแนวคิดในการพัฒนาสังคมของเต็งกมุขมุด มะไฮยิตดิน ผลของการวิจัยพบว่าสิ่งที่เต็งกมุขมุด มะไฮยิตดินได้สร้างไว้ทั้งทางด้านแนวคิด พฤติกรรมการปฏิบัติ มุมมอง การอธิบายและผลงานของท่านที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีดังต่อไปนี้

ผลการวิจัย

1 แนวคิดด้านสังคม

จากการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดของเต็งกมุขมุด มะไฮยิตดินในการพัฒนาสังคมนั้นผลการวิจัยพบว่า

1.1 ท่านได้เน้นให้ประชาชนส่วนรวมเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานหลักในการพัฒนาสังคม

1.2 แนวคิดในการยกเลิกการยึดติดกับแนวคิด และพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง สิ่งดังกล่าวได้กลายมาเป็นปัญหา และเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาสังคม เช่น การแต่งงานก่อนวัยอันควร การผิดประเวณีและการทำแท้ง เป็นต้น นอกจากนี้ท่านได้ยกเลิกฐานันดรของตนเองเพื่อเป็นแบบอย่างแก่สังคมเพื่อไม่ให้งมงายอยู่กับยศฐาบรรดาศักดิ์จนกระทั่งนำมาซึ่งความล้มเหลวในชีวิตของตนเอง

1.3 ส่งเสริมการประกอบอาชีพ สร้างแหล่งสาธิตการประกอบอาชีพ แหล่งเผยแพร่วิชาความรู้เพื่อพัฒนาสภาพทางเศรษฐกิจ เช่น ท่านได้เปิดโรงเรียนสอนตัดเย็บโดยผู้สอนเป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศสิงคโปร์ การเปิดร้านค้าและรับคนงานเข้ามาทำงานในร้านนั้นเป็นการเผยแพร่กลยุทธทางเศรษฐกิจ ผู้ใกล้ชิดท่านสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับการค้าขายและด้านต่าง ๆ ที่เป็นจุดเด่นในตัวท่านเพื่อนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันพร้อมกับเผยแพร่แก่บุคคลอื่น

1.4 ท่านได้ส่งเสริมให้กงภาษามลายู อันเป็นเอกลักษณ์ของชาวมลายูไว้ ด้วยการส่งข้อเรียกร้อง 7 ประการต่อรัฐบาลไทยให้ใช้ภาษามลายูในการเรียนการสอนและในการติดต่อกับราชการ

2 แนวคิดด้านการศึกษา

2.1 ด้านการบริหารจัดการศึกษา เต็งกูมะฮูมุด มะโฮยิตดินมีแนวคิดในการผสมผสานระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมของชาวมลายู คือ “ระบบปอเนาะ” กับ “ระบบอังกฤษ” ให้เป็นการศึกษาปอเนาะที่เป็นระบบโรงเรียน (Academic) เพื่อสอดแทรกวิชาความรู้เกี่ยวกับทางโลกพร้อมกับวิชาที่เกี่ยวกับศาสนา

2.2 แก้ปัญหาเกี่ยวกับความไม่เพียงพอและปัญหาการขาดคุณภาพของบุคคลากร เต็งกูมะฮูมุด มะโฮยิตดินได้เสนอแนวคิดโดยการจัดระบบ “Normal Class” “Pupil Teacher” และ “โรงเรียนฝึกหัดครู” เพื่อพัฒนาทางด้านคุณภาพของบุคคลากร เพราะหากสถาบันการศึกษาใดมีครุอาจารย์ที่ขาดคุณภาพ บัณฑิตที่จบไปจะด้อยคุณภาพตามไปด้วย นอกจากนั้นท่านได้มีการจัดทัศนศึกษาให้ไปดูงานในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษาและนำมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาโรงเรียนของตนเองต่อไป การเน้นคุณภาพของผู้เรียนโดยการคัดเลือกนักเรียนที่เข้ามาสมัครเรียน และการสร้างแรงจูงใจให้นักเรียนเห็นถึงความสำคัญของผลการเรียนโดยเตรียมทุนการศึกษาไว้สำหรับนักเรียนที่มีผลการเรียนดี

3 แนวคิดด้านการเมืองการปกครอง

3.1 จากการศึกษาที่ท่านได้รับทั้งจากโรงเรียนมลายู ไทยและอังกฤษนั้นทำให้ท่านได้เรียนรู้วัฒนธรรมของเจ้าของภาษาได้อย่างดี และจากการศึกษาทำให้ท่านได้มีโอกาสเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองจนกระทั่งได้นำตัวเองเข้าร่วมกับการเมืองอย่างเต็มตัว ท่านพยายามเรียนรู้เกี่ยวกับสภาพการเมืองการปกครองในสมัยนั้น และเสนอแนวคิดในการแก้ปัญหาสภาวะวิกฤติทางการเมืองต่อผู้ปกครอง หรือแก่ผู้มีอำนาจในการปกครองแผ่นดินในสมัยนั้นด้วยวิธีการเจรจาเพื่อยุติการกระทำต่าง ๆ ของฝ่ายบริหารที่มีต่อประชาชนด้วยสันติวิธี ท่านได้พยายามเสนอแนวคิดในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับสภาพการเมืองปัตตานีที่วุ่นวายด้วยการเสนอข้อเรียกร้องเกี่ยวกับสิทธิที่ชาวมลายูปัตตานีควรจะได้รับ (จากข้อเรียกร้อง 7 ประการ) ให้ฝ่ายผู้ปกครองมีนโยบายการปกครองที่มุ่งสู่ความเป็นประชาธิปไตย ไม่ใช่ยึดนโยบายการปกครองที่เกิดจากความพึงพอใจของฝ่ายปกครองเพียงอย่างเดียว เพราะจากความไม่พึงพอใจของประชาชนที่อยู่ภายใต้้นโยบายดังกล่าวทำให้เกิดการต่อต้านขึ้นมาเป็นระยะเวลานานและยากที่จะแก้ปัญหาแม้กระทั่งปัจจุบัน

3.2 การแสดงให้เห็นถึงนโยบายต่างประเทศของท่านที่พยายามติดต่อ ส่งหนังสือ และเดินทางไปยังหลายประเทศเกี่ยวกับสภาพการเมืองของปัตตานี

อภิปรายผล

1 ท่านได้ส่งเสริมให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการศึกษาเพราะถือว่าการศึกษาเป็นพื้นฐานหลักในการพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า สอดคล้องกับอัลกุรอานที่กล่าวถึงการส่งเสริมให้ศึกษาและแสวงหาความรู้ ซึ่งมีใจความว่า “จงอ่าน”⁵¹ จากอัลกุรอานนี้แสดงให้เห็นว่าการศึกษานั้นเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ทุกคน เพราะจากการที่มนุษย์ได้ศึกษาแสวงหาความรู้นี้เองทำให้มนุษย์มีความประเสริฐ รู้จักคิด แยกแยะสิ่งที่ดีและไม่ดีได้ ทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อยขึ้น ปัจจุบันรัฐบาลเองก็ได้มีนโยบายเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทุกเพศทุกวัยมีการศึกษา เช่น การเปิดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่ไม่เสียโอกาสได้กลับมาศึกษาใหม่ เปิดสอนสายอาชีพตามความถนัดของผู้เรียน เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อประชาชนมีการศึกษา มีความรู้จะได้นำความรู้มาพัฒนาตนเองและประเทศชาติต่อไป

2 การศึกษานำมาซึ่งการหล่อหลอมแนวคิด จากแนวคิดที่ผิดไปสู่แนวคิดที่เปิดโลกทัศน์กว้างขึ้น ท่านได้พยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม เพราะท่านคิดว่าเหตุการณ์บางอย่างเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาสังคมในภายหลัง เช่น การแต่งงานของผู้หญิงก่อนวัยอันควร วุฒิภาวะของการเป็นแม่ยังไม่สมบูรณ์ทำให้ขาดความรู้ในการเลี้ยงดูบุตร สอดคล้องกับนโยบายปัจจุบันที่ไม่สนับสนุนให้แต่งงานก่อนอายุ 20 ปี การคลอดลูกกับผู้ที่ไม่มีความรู้ การผิดประเวณีและการทำแท้งก็เป็นประเด็นปัญหาที่ท่านเห็นว่าควรมีการแก้ไขในสังคมให้หมดไป

ท่านได้ยกเลิกรูปร่างหน้าตาของท่านเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนทั่วไปซึ่งถือว่าเป็นจิตวิทยาในการพัฒนาสังคมของท่านอย่างหนึ่งที่จะให้ประชาชนทั่วไปเห็นว่ายศฐาบรรดาศักดิ์นั้นไม่ใช่เป็นเรื่องสำคัญ ปัจจุบันปัญหาเช่นนี้ก็ยังมีให้เห็น เช่น บางคนที่มีรูปร่างหน้าตา “ตัวม” “กู” หรือ “มิ” นำหน้าชื่อของตนเองซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสายตระกูล บุคคลที่มีรูปร่างหน้าตาเหล่านี้บางครั้งอาจจะไม่ให้บุตรสาวของตนได้แต่งงานกับชายอื่นที่ไม่มีรูปร่างหน้าตาเดียวกัน เพราะเกรงว่าสายตระกูลเหล่านี้จะสูญเสียไป จึงมักให้บุตรของตนเองแต่งงานระหว่างเครือญาติที่มีสายตระกูลเดียวกัน เพื่อคงไว้ซึ่งรูปร่างหน้าตาอันเป็นสัญลักษณ์ที่มีเกียรติเหล่านั้นไว้ แม้ว่าชายคนนั้นไม่เหมาะสมกับบุตรสาวของตนในอีกหลายๆ ปัจจัยก็ตาม

3 การส่งเสริมการประกอบอาชีพ สร้างแหล่งสวัสดิการประกอบอาชีพ แหล่งเผยแพร่วิชาความรู้ในปัจจุบันแนวความคิดเช่นนี้ปรากฏให้เห็น เช่น ได้มีการก่อตั้งศูนย์สวัสดิการทางเกษตร ศูนย์เผยแพร่เทคโนโลยี โดยใช้ผู้ประสบความสำเร็จและเชี่ยวชาญทางด้านสาขานั้นๆ มาเป็นผู้สอน และสาธิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจจะไม่ใช่มาจากแนวคิดของเต็งกูมะฮมูด มะฮิยุดดีน แต่แสดงให้เห็นว่าแนวคิดของท่านเป็นแนวคิดที่ทันสมัยสามารถที่จะเอามาใช้ได้ตลอดกระทั่งปัจจุบัน และเป็นการแก้ไขสภาพทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี

⁵¹ อัลกุรอาน ซูเราะฮ์ที่ 96 อายะฮ์ที่ 1

4 การที่ท่านได้ส่งเสริมให้ดำรงไว้ซึ่งภาษามลายุนั้น เพื่อให้ชาวมลายูไม่ลืมชาติกำเนิดเชื้อสายมลายูและวัฒนธรรมของตนเอง หากไม่ดำรงภาษามลายูไว้วันหนึ่งภาษาและวัฒนธรรมเหล่านี้ก็จะสูญหายไปตามกาลเวลาซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของอับดุลฆอนีย์ ยะอุกบที่ว่า “เมื่อภาษามลายู ชาติก็พังทลาย”

5 แนวคิดของเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิตดินในการผสมผสานการศึกษาปอเนาะและการศึกษาทางโลกหรือสามัญนั้นได้นำมาใช้สอดคล้องกับการศึกษาที่เรียกว่า “โรงเรียนราชภัฏสอนศาสนาอิสลาม” ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยปัจจุบัน โดยผสมผสานการศึกษาระบบปอเนาะกับการศึกษาระบบสามัญเข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างรัฐบาลกับประชาชน และส่งเสริมการเรียนศาสนา สามัญและวิชาชีพ การศึกษาที่เรียกว่า “โรงเรียนราชภัฏสอนศาสนาอิสลาม” ของไทยนั้นก็ได้รับวิวัฒนาการมาจากโรงเรียนปอเนาะเช่นกัน โดยที่กระทรวงศึกษาธิการได้มีมติ (พ.ศ. 2504) ให้มีการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในเขตการศึกษา โดยมีเป้าหมายหลักได้มาอยู่ในความควบคุมของทางราชการโดยการจัดสถานศึกษาและการสอนให้ดียิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากระบบการศึกษาของโรงเรียนราชภัฏสอนศาสนาอิสลามปัจจุบันยังมีข้อจำกัดในหลายๆ ด้านที่ผู้บริหารไม่สามารถจะกระทำได้ ดังนั้นผู้จัดจึงจำเป็นต้องเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบหรือระบบการศึกษาที่เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิตดินได้ทั้งแนวคิดไว้แล้วนำมาบูรณาการให้เหมาะสม

6 การแก้ปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาของเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิตดิน ในระบบการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษาปัจจุบันได้มีการเน้นคุณภาพของบุคคลากร มีการจัดสัมมนาทางด้านวิชาการ เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ให้แก่ครูผู้สอน มีการจัดทัศนศึกษาไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศ กลับมาพัฒนาการเรียนการสอนในสถาบันของตนเอง ในระบบการศึกษาของปัตตานี เขตการศึกษาได้มีการจัดทัศนศึกษาไปดูงานที่ต่างประเทศเกือบทุกปี โดยเฉพาะที่กัลตันตัน จากการไปศึกษาดูงานที่กัลตันตันนี้เองทำให้บุคคลากรสามารถนำความรู้และประสบการณ์กลับมาพัฒนาระบบการศึกษาที่ปัตตานีในด้านหลักสูตรการศึกษา รูปแบบของการจัดการศึกษา ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพของตัวผู้เรียนและตัวบุคคลากรเอง เกี่ยวกับคุณภาพของนักเรียนนักศึกษาที่เต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิตดินได้จัดกระบวนการคัดเลือกนักเรียนที่มาสัคร และติดตามผลการเรียนของผู้เรียน มีทุนการศึกษาให้สำหรับนักเรียนที่มีผลการเรียนดีซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับกระบวนการสอบคัดเลือกนักเรียนที่จะเข้าเรียนในโรงเรียนต่างๆ ที่มีคุณภาพในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาหรือในระดับอุดมศึกษา จะมีทุนไว้สำหรับนักเรียนที่มีผลการศึกษาดีเพื่อไปเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นต่อไป

7 แนวคิดทางด้านการเมืองของท่านแสดงให้เห็นว่าการจัดรูปแบบการปกครองนั้นผู้ปกครองควรจะต้องเข้าใจต่อสภาพการเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่นั้นทั้งทางด้านศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี มิใช่ยึดกับระบบการปกครองที่มาจากส่วนกลางเป็นหลัก รัฐบาลควรตระหนักถึงความรู้สึกของประชาชนในท้องถิ่นอันที่ก่อให้เกิดความแตกร้างและความวุ่นวายต่างๆ ที่ไม่สามารถจะประนีประนอมกันได้ระหว่างฝ่ายรัฐบาลและประชาชนในท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความสงบปราศจากข้อขัดแย้งระหว่างประชาชนกับฝ่ายรัฐบาล การต่อสู้ตามแนวคิดของเต็งกูมะฮุมุด มะไฮยิตดินนั้นมิใช่เป็นการต่อสู้ที่เน้นความรุนแรง แต่การต่อสู้ของท่านกระทำด้วยความสันติ เน้นการเจรจา ปราศจากการใช้อาวุธซึ่งแตกต่างกับแนวทางการปฏิบัติขององค์กรทางการเมืองบางองค์กรในปัจจุบัน

ดังนั้นเพื่อจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นควรกระทำด้วยสันติวิธี ทั้งประชาชนและฝ่ายรัฐบาล ควรมีความรู้ความเข้าใจซึ่งกันและกันเกี่ยวกับนโยบายการปกครอง ควรเน้นความเป็นประชาธิปไตย ให้ความสำคัญแก่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ใช้เหตุผลในการพิจารณาตัดสินกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยทั้งฝ่ายรัฐบาลและประชาชนควรรับฟังเหตุผลซึ่งกันและกัน ไม่ใช่ยึดผลประโยชน์และความอคติของตนเป็นเกณฑ์การตัดสินเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพราะหากเป็นเช่นนั้นแล้วประเทศชาติจะไม่พบกับความสงบสุขตามที่ทุก ๆ ฝ่ายต้องการ

8 เกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศ (การติดต่อและส่งหนังสือระหว่างประเทศ) เป็นอีกแนวคิดหนึ่งทางด้านการเมืองที่แสดงให้เห็นว่าเป็นแนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับกิจการทางด้านการเมือง ไม่ว่าจะแนวความคิดนี้จะมีอิทธิพลมาจากท่านหรือไม่ แต่แนวคิดและการกระทำในลักษณะดังกล่าวเป็นที่ยอมรับและยึดปฏิบัติในวงการทางการเมืองตลอดมา

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยโดยเน้นศึกษาเฉพาะทางด้านแนวคิดของเต็งกูมะฮมุดมะไฮยิตดินในการพัฒนาสังคมของชาวมลายูปัตตานีเท่านั้น ข้อมูลที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอในการวิจัยครั้งนี้หวังเป็นอย่างยิ่งว่าสามารถที่จะให้ประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจจะศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของ เต็งกูมะฮมุดมะไฮยิตดินอย่างแท้จริง เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับตัวท่านในด้านอื่น ๆ อย่างละเอียดต่อไป เช่น ด้านบทบาทของท่านด้านการเมืองในสงครามโลกครั้งที่ 2 และบทบาทของท่านด้านการศึกษาในอดีตของประเทศมาเลเซีย เป็นต้น